

Archieven van registratie en domeinen in het Rijksarchief Beveren: valorisatie en nieuwe aanpak



Het Rijksarchief te Beveren. © Rijksarchief te Beveren.

Het Rijksarchief te Beveren, de bewaarplaats voor federale archiefvormers met zetel in de Vlaamse provincies, is verantwoordelijk voor de bewaring en de ontsluiting van de archieven van Kantoren der Registratie en Domeinen. Dit fonds beslaat ongeveer 2 strekkende kilometer archief, verspreid over 159 archiefbestanden. Als voorbereiding op de implementatie van een nieuw archiefbeheersysteem, ABS Archeion, startte in 2002 een project voor de valorisatie van dat fonds.

De bestaande plaatsingslijsten zouden worden nagekeken en herwerkt tot volwaardige inventarissen ingeleid door een instellingenstudie, met verzamelschrijvingen en een doorlopende nummering. Daarnaast moest de materiële bewaring worden verbeterd: de bestanden werden (opnieuw) verpakt en het principe van de continue berging werd toegepast. Bovendien werd in 2003-2004 een grootscheepse overdrachtoperatie van de kantoren verwacht, zodat de achterstand wegwerken een prioriteit werd¹.

Kerntaken en geschiedenis van de archiefvormer

De registratie- en domeinkantoren ressorteren onder de Administratie van het Kadaster, de Registratie en de Domeinen (AKRED), die op haar beurt valt onder de Federale Overheidsdienst (FOD) Financiën. De kantoren vormen de buitendiensten van de AKRED, vervullen opdrachten die voornamelijk op het fiscale vlak liggen en zorgen voor het contact met de burger². Toch realiseert de burger zich vaak niet dat hij in contact komt met die diensten. Enkele voorbeelden kunnen dat verduidelijken.

DRIES VANDAELE is wetenschappelijk medewerker in het Rijksarchief te Beveren
dries.vandaele@arch.be



TOM HAECK is wetenschappelijk medewerker in het Rijksarchief te Beveren
tom.haeck@arch.be



CHANTAL VANCOPPENOLLE is werkleider in het Rijksarchief te Beveren
chantal.vancoppenolle@arch.be



Wie een huis wil kopen, stapt naar de notaris om de verkoopakte te laten opstellen. Voor zijn aandeel en om zijn wettelijke verplichtingen te vervullen, rekent de notaris schrijfkosten of leges aan. Het overgrote deel daarvan gaat in de vorm van registratierechten naar de Belgische Staat. Ook voor onderhandse akten, zoals een huurcontract, wordt in de overeenkomst een clause ingelast dat de akte moet worden geregistreerd. Daarnaast innen de registratiekantoren de successierechten bij een overlijden. Op basis van de

nalatenschap wordt berekend hoe groot het aandeel is dat de Staat zal ontvangen in de vorm van successierechten. De verenigingen zonder winst oogmerk moeten in plaats van successierechten jaarlijks een taks betalen, ingesteld bij wet van 27 juni 1921. Ook die taks wordt geïnd door dezelfde kantoren. Enkele gespecialiseerde kantoren zijn verantwoordelijk voor het financiële beheer van het nationale domein en voor de invordering van de inkomsten daaruit. Ook de inschrijving van het landbouwvoorrecht wordt toevertrouwd aan de domeinkantoren. Het landbouwvoorrecht werd ingesteld in 1884 en komt ten goede aan de personen die lenen aan landbouwers, waarbij het doel van het geld onbepaald blijft. Als onderpand voor die lening kunnen niet alleen onroerende goederen opgegeven worden, maar ook roerende, zoals de oogst, het vee of het meubilair van de hoeve. Ten slotte zijn de kantoren verantwoordelijk voor het invorderen van de boeten en gerechtskosten.

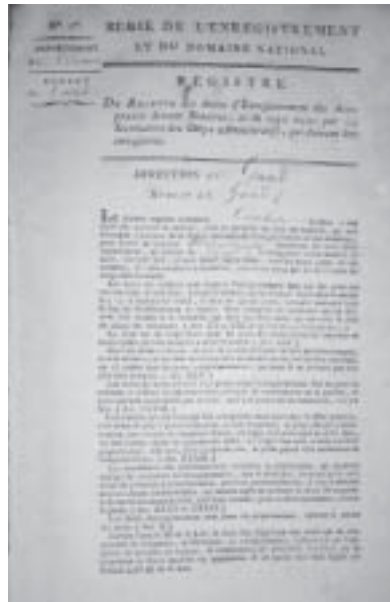
De registratie van akten door de overheid is zeker geen maatregel die geïntroduceerd werd tijdens de Franse Revolutie; bij het uitwerken van de praktische organisatie ervan stond het voorbeeld van een koninklijke belasting voor ogen. Het controlerecht (*droit de contrôle*) op de notariële akten werd in Frankrijk al in 1581 ingevoerd om bedrog, onnauwkeurigheden, vervalsingen en vervoegde dagtekeningen te voorkomen. Daarnaast vormde die heffing een extra bron van inkomsten voor de Franse Kroon. In de Zuidelijke Nederlanden bestonden vóór de Franse Revolutie reeds diverse vormen van registratierechten, maar een algemeen verspreid fenomeen zoals in Frankrijk is het nooit geweest³. Tijdens de Franse Revolutie werd het controlerecht bij wet van 5-19 december 1790 afgeschaft en vervangen door de registratierechten, een heffing die voortaan ten voordele van de Franse Republiek werd geïnd. In 1795 werden onze gewesten geannexeerd door de Franse Republiek en bij besluit van 15 februari 1796 (26 pluviôse an IV) voerde het Directoire ook hier de wet van 5-19 december 1790 in. Het besluit van 15 februari 1796 regelde eveneens de oprichting van de eerste registratie- en domeinkantoren in onze gewesten. Twee jaar later werd het besluit vervangen door de wet van 12 december 1798 (22 frimaire an VII), die in België de fundamentele wet inzake registratierechten bleef tot de invoering van het Wetboek der Registratie-, Hypotheek- en Griffierechten van 30 november 1939. De wetgeving op de successierechten werd in 1936 vastgelegd in het Wetboek der Successierechten. Beide wetboeken worden regelmatig bijgewerkt⁴.

De archieven

In de archieven van de registratiekantoren kan onderscheid worden gemaakt tussen de formaliteitsregisters (*registres de formalité*) en de documentatieregisters (*registres de documentation*). Artikel 1 van het Wetboek der Registratie-, Hypotheek- en Griffierechten stelt dat registratie "een formaliteit is bestaande in het afschrijven, ontleden of vermelden van een

akte of van een geschrift, door de ontvanger van de registratie, in een hiertoe bestemd register". De registers waarin de feitelijke registratie gebeurt, worden om die reden formaliteitsregisters genoemd. Op basis van de registratie van de akten en de aangiften van nalatenschap heeft de administratie sinds haar ontstaan bovendien een grote hoeveelheid documentatie verzameld die van groot belang is voor onze kennis over de onroerende goederen van de inwoners. Onder 'documentatieregisters' verstaan we de delen en stukken die de kantoren hebben opgesteld om die documentatie aan te leggen. De documentatieregisters vormen de toegangen op de formaliteitsregisters⁵.

De belangrijkste series in de archiefbestanden zijn de registers van de openbare burgerlijke akten, bekend als reeks 5, en de registers van de onderhandse akten, aangeduid als reeks 6. Beide series zijn ontsloten door verschillende soorten tafels, die afzonderlijke series vormen in de archiefbestanden. Dat administratieve systeem onderging een aantal veranderingen. Voorbeelden hiervan zijn de alfabetische tafels van de verkopers (afgeschafte reeks 2, kortweg AR. 2) en van de verkrijgers (afgeschafte reeks 1, AR. 1). Die reeksen functioneerden als toegang tot de reeksen 5 en 6 tot eind 1859. Vanaf 1860 werden beide reeksen vervangen door de repertoria van de eigenaars (reeks 50) en de tafels van de eigenaars (reeks 52), die op hun beurt vanaf 1901 vervangen werden door de losse rekeningen.



Titelpagina van een register van de openbare burgerlijke akten (reeks 5) uit de Franse periode (Kantoor der Registratie en Domeinen van Gent). © Rijksarchief te Beveren.

De erfenaangiften, gebundeld in de reeks 187, vormen een andere waardevolle serie en worden net als de voorgaande reeksen ontsloten door verschillende documentatieregisters: de registers van indiening van de aangiften van nalatenschap en van overgang bij overlijden (reeks 47) en de tafels van de sterfgevallen (reeks 54). Een andere reeks zijn de aangiften van verenigingen zonder winst oogmerk. Die serie krijgt wegens het verband met de reeks 187, de naam 187^{ter}.

Ook het inschrijven van het landbouwvoorrecht geeft aanleiding tot de vorming van archieven: de akten worden integraal overgeschreven in de boeken van reeks 65, die op hun beurt worden ontsloten door een alfabetische toegang, met name reeks 66.

De voornaamste documenten die voortvloeien uit het financieel beheer van de nationale domeingoederen zijn stukken die noch bij de formaliteitregisters, noch bij de documentatieregisters kunnen worden ingedeeld. Het gaat om de zogenaamde leggers, zoals de leggers van de lichamelijke goederen (reeks 32), de leggers van de onder sekwester geplaatste goederen (reeks 37) en van de door de provincie gedelegeerde inning van bepaalde inkomsten (reeks 38).

Uitdagingen bij de ontsluiting

Van bij de aanvang van het project werden we geconfronteerd met problemen inherent aan het fonds. Een eerste moeilijkheid vormden de verschuivende ambtsgebieden en bevoegdheden van de verschillende kantoren. Ten tweede waren de plaatsingslijsten opgesteld op basis van het administratief nummer, zonder nadere toelichting over de samenhang of de inhoud van de verschillende reeksen. Ook de openbaarheid van de archiefbestanden kon, gezien hun vertrouwelijke inhoud, een probleem vormen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het leeszaalpersoneel overstelpt werd met vragen bij opzoekingen in die archiefbestanden. Bovendien diende zich op relatief korte termijn een groot aantal overdrachten aan van archief van de registratie- en domeinkantoren. Dit maakt een reorganisatie van de archiefruimte noodzakelijk.

Een gordiaanse knoop: verschuivende ambtsgebieden en bevoegdheden

De standplaats en het ambtsgebied van de kantoren wijzigden herhaaldelijk sinds de inrichting van de eerste kantoren in 1796. Aanvankelijk waren zij gevestigd in de hoofdplaats van een municipaal kanton. Door de wet van 28 januari 1801 werden de municipale kantons vervangen door gerechtelijke kantons. Het zou echter tot 1808 duren voordat de gerechtelijke kantons de basis vormden voor de territoriale inrichting van de registratie- en domeinkantoren. Dat bleef zo tot na de Tweede Wereldoorlog⁶. Bij hun oprichting hadden de meeste kantoren gelijklopende bevoegdheden, maar na verloop van tijd konden bepaalde bevoegdheden aan andere, eventueel nieuwe, kantoren overgedragen worden. Zo ontstonden tegen het einde van de 19de eeuw gespecialiseerde kantoren die hun voornaamste taak in hun naam droegen, bijvoorbeeld: "van burgerlijke akten", "van successierechten", "van gerechtelijke akten", "van domeinen"... Vooral in de grotere steden, zoals Antwerpen, Brugge en Gent kwam die opdeling voor.

In de loop van de tweede helft van de twintigste eeuw werd de opdeling van kantoren volgens de functie die ze uitoefenden langzaam weer ongedaan gemaakt. Wel werden in dezelfde periode in grote steden en arrondissementshoofdplaatsen speciale kantoren opgericht, die bevoegd waren voor de registratie van de gerechtelijke akten, de inning van de gerechtskosten en de boetes of voor het beheer van de nationale domeinen. Hun ambtsgebied bestreek meestal het grondgebied van het gerechtelijk arrondissement waarin zij gevestigd waren⁷.

De vrijwel continue wijzigingen van bevoegdheden en de veelvuldige afschaffingen, fusies en oprichtingen van kantoren zorgden voor een kluwen van informatie dat voor de doorsnee leeszaalbezoeker een ware gordiaanse knoop was. De informatie beschikbaar in de leeszaal was ofwel zeer beperkt ofwel veel te gespecialiseerd. Het was van kapitaal belang dat voor de inventarisatie van de archiefbestanden voor elk kantoor een overzicht opgesteld werd van welk takenpakket het kantoor had voor welk ambtsgebied op een gegeven ogenblik. Om praktische redenen werd ervoor geopteerd om het overzicht te laten lopen van de oprichting van een welbepaald kantoor tot de afschaffing ervan of tot 1977⁸. Die informatie bevindt zich in de inleiding van de wetenschappelijke toegangen die voor elk kantoor afzonderlijk worden uitgegeven door het Rijksarchief. De toegangen vormen een belangrijke schakel in de interactie met de bezoeker en zorgen ervoor dat een groot aantal problemen kan worden opgevangen. Door de publicatie ervan kan de bezoeker zich bovendien vooraf informeren over de aan te vragen stukken, wat opnieuw de dienstverlening in de leeszaal ten goede komt.

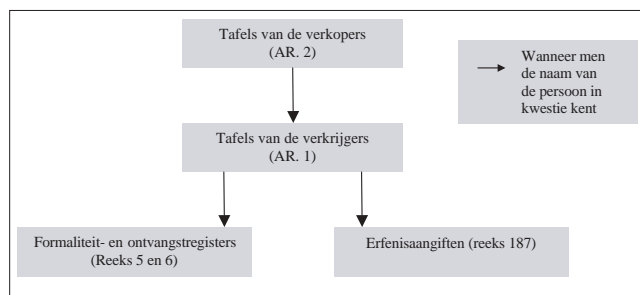
Ook voor het opstellen van de geschiedenis van het archiefbestand bleken dergelijke overzichten veel mogelijkheden te bieden. Bij een overdracht van bevoegdheden door een kantoor was het immers de gewoonte dat ook het archief, gevormd in het kader van die bevoegdheid, werd overgedragen. Hierdoor werden in de archieven van een aantal kantoren stukken aangetroffen die dateren van voor de oprichtingsdatum van die kantoren⁹. Conform het bestemmingsbeginsel wordt aan die situatie niets gewijzigd, maar met behulp van zogenaamde pro-memoriebeschrijvingen wordt in de inventaris van het archiefbestand waaruit de stukken in kwestie oorspronkelijk gelicht zijn, aangegeven in welk archiefbestand die stukken zich bevinden.

Complexe opzoekmethoden

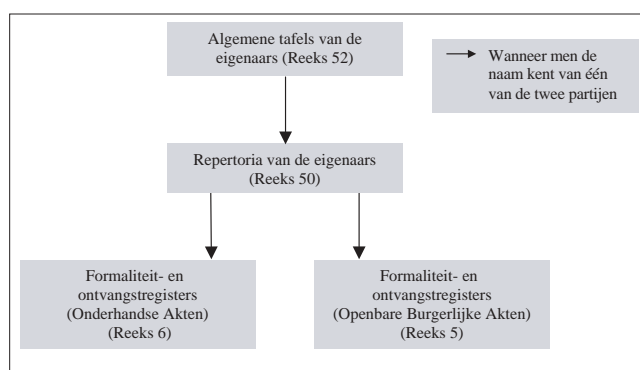
Zoals blijkt uit de bespreking van de voornaamste reeksen uit de archieven van de registratiekantoren, is de procedure voor het opzoeken in de formaliteitregisters zeer verscheiden. Een bijkomend probleem is dat sommige documentatieregisters niet zijn overgedragen aan het Rijksarchief: zij zijn in het verleden verloren gegaan of worden nog steeds door de archiefvormer bewaard.

Als de onderzoeker beschikt over de datum van de akte, kan hij de formaliteitregisters gebruiken. De akten zijn immers geregistreerd op datum van indiening. Als hij enkel beschikt over een naam, moet hij opzoeken doen via de documentatieregisters.

Voor opzoeken in de formaliteitregisters opgesteld vóór 1860 moeten de tafels van de verkrijgers (AR. 1) en de tafels van de verkopers (AR. 2) gebruikt worden. Aanvankelijk verwees die tafel van de verkrijgers naar de tafel van de verkopers, die dan op zijn beurt aanknopingspunten gaf voor de opzoeken in het formaliteitregister. Vanaf 1828 werden de rollen omgekeerd: de tafel van de verkopers verwees naar de tafel van de verkrijgers, die op zijn beurt verwees naar de formaliteitregisters. Daarnaast bestonden nog andere alfabetische tafels met verwijzingen naar de formaliteitregisters, veelal verbonden aan een bepaald soort akte zoals een huwelijkscontract of een pachtovereenkomst. Om de complexiteit te illustreren geven we hierbij de schema's voor het opzoeken in de registers van de openbare burgerlijke akten en de registers van de onderhandse akten.



Opzoeken in de erfenisaangiften en de registers van de notariële en de onderhandse akten (1828-1859). © Rijksarchief te Beveren.



Opzoeken in de registers van de notariële en de onderhandse akten (1860-1901). © Rijksarchief te Beveren.

Vanaf 1860 werden de alfabetische tafels afgeschaft en vervangen door de repertoria van de eigenaars (reeks 50). Die reeks verwijst bijgevolg naar vrijwel alle formaliteitregisters die voortvloeien uit de functie van de registratie. Al in 1870 werd beslist reeks 50 te ontsluiten met tafels van de eigenaars (reeks 52). Die tafels werden ook opgemaakt voor de periode 1860-1870. Wanneer men beschikt over

de naam van een persoon, kan men via reeks 52 reeks 50 ontsluiten, die op zijn beurt verwijst naar de formaliteitregisters. Vanaf 1901 werd het systeem geleidelijk vervangen door de losse rekeningen. Wegens het documentair belang werd die reeks nog niet overgedragen aan het Rijksarchief.

Een verkort schema voor het opzoeken in de formaliteitregisters wordt in de inleiding van elke inventaris opgenomen. Bovendien zal de leeszaal van het Rijksarchief te Beveren beschikken over een brochure die de nodige inlichtingen zal bevatten om de archiefbestanden te raadplegen. Daarmee zullen de gebruikers op een meer efficiënte wijze doorheen de archieven worden geloodst. Die bestanden verliezen daarmee hun reputatie van ontoegankelijkheid.

Tussen privacy en openbaarheid van bestuur

Fiscale archieven bevatten per definitie privacygevoelig materiaal, waardoor raadpleging door onderzoekers niet als vanzelfsprekend beschouwd mag worden. Ook de archieven van de registratie- en domeinkantoren zijn niet openbaar. Artikel 236^{bis} van het Wetboek der Registratie-, Hypotheek- en Grifflerechten en artikel 146^{bis} van het Wetboek van Successierechten legt de ambtenaren van de AKRED geheimhouding op en verbiedt hen gebruik te maken van de fiscale informatie voor andere doeleinden dan die waarvoor de informatie is verstrekt. Volgens artikel 236 van het Wetboek der Registratie-, Hypotheek- en Grifflerechten kunnen de ontvangers der registratie enkel afschriften of uittreksels uit de archieven die op hun kantoor bewaard worden, afleveren aan betrokken partijen en hun rechthebbenden. Aan derden worden enkel afschriften bezorgd indien zij een rechtmatig belang kunnen invoeren én als zij beschikken over een bevel van de bevoegde vrederechter. Afschriften en uittreksels van erfenisaangiften kunnen volgens artikel 143 van het Wetboek der Successierechten enkel verstrekt worden aan de betrokkenen in rechtstreekse naam, hun erfgenamen of rechthebbenden en aan derden die beschikken over een bevel van de vrederechter. Volgens de Archiefwet van 1955 zijn alle archiefbescheiden die ouder zijn dan 100 jaar en neergelegd werden in het Rijksarchief openbaar. In het Rijksarchief te Beveren bewaren we echter ook archiefbescheiden die nog geen 100 jaar oud zijn. In dat geval worden dezelfde bepalingen toegepast als voor archief dat zich nog op het kantoor bevindt.

Op maat gesneden

Tot voor kort werd in het Rijksarchief te Beveren voor de archiefbestanden van de registratie- en domeinkantoren een depotschikking gebruikt met open ruimtes die het mogelijk maakte om bij elke overdracht per serie aan te vullen op de rekken. Gezien de toevloed van diverse archieven was er evenwel nood aan een efficiënter bergingssysteem. De implementatie van het archiefbeheersysteem ABS Archeion liet bovendien niet langer een dergelijke plaatsing van de

stukken toe. Vandaar dat de keuze voor het systeem van de continue berging evident was, temeer omdat dit al voor andere archiefbestanden in Beveren met succes was ingevoerd. De (her)verpakking van de archiefbestanden past in deze herinrichtingoperatie.



Oude en nieuwe modellen van archiefdozen van het Rijksarchief. © Rijksarchief te Beveren.

dat de lobgaten van die dozen langs de korte zijde waren geplaatst, konden de registers er niet rechtop in gezet worden. Bijgevolg lagen de delen meestal op hun (vaak beschadigde) rug. Als men dat probeerde te vermijden door nog grotere dozen te nemen die wel rechtop konden staan,

gaf dit eveneens problemen. De dozen werden zwaar en onhandelbaar en staken te ver uit de rekken, waardoor de ruimte tussen de rekken tot een absoluut minimum beperkt werd. Voor de inrichting van de bewaarplaats waren die dozen evenmin adequaat: in één rek konden slechts drie planken gebruikt worden. Met de nieuwe dozen kunnen vier rekken benut worden. Door de plaatsing van het lobgat op de langste zijde tegenover de klep kunnen de dozen rechtop staan, waardoor de registers recht in de dozen blijven en de dozen niet meer uit de rekken steken.

De formaliteit- en documentatieregisters zijn gestandaardiseerd voor de periode waarin ze gebruikt werden, maar variëren qua formaat doorheen de tijd. Ze passen daarom moeilijk in standaardarchiefdozen¹⁰. De meeste boeken zijn 40 tot 50 cm hoog en 25 tot 30 cm breed. De dikte varieert tussen 1,5 en 9 cm¹¹. De oudste delen dateren uit het einde van de 18de en het begin van de 19de eeuw en zijn meestal nog groter. Doorgaans verkeren de stukken in een relatief goede staat, behoudens de schade aangericht door de bewaaromstandigheden van de stukken (vocht, schimmelvorming, brandschade...). Sommige delen zijn scheefgezakt, sommige ruggen opengescheurd. Daarnaast had ook het veelvuldig gebruik van de documenten door de administratie of door de lezers zijn gevolgen: losgeraakte banden, ezelsoren, beduimelde pagina's... Het is dan ook noodzakelijk de aanwezige delen in het Rijksarchief te Beveren optimaal te verpakken¹².

Ten behoeve van de verpakking van die registers en met het oog op de nakende overdracht van archief door de buitendiensten van de FOD Financiën heeft het Rijksarchief te Beveren, in overleg met de FOD Financiën, drie nieuwe archiefdozen ontworpen in de loop van 2003. Die dozen zijn 48 cm hoog en 38 cm breed. Enkel de dikte verschilt: respectievelijk 6, 8 en 11 cm. Het Rijksarchief beschikte al over dozen van groter formaat (41 cm hoog, 36 cm breed met drie verschillende diktes: 8, 11 en 13 cm), maar door-

Een goudmijn voor het sociaal-economisch onderzoek

De archiefbestanden van de registratie- en domeinkantoren zijn voornamelijk nuttig voor historisch onderzoek in de sociaal-economische sfeer. Hierbij neemt de bedrijfsgeschiedenis van de 19de en de 20ste eeuw een prominente plaats in. Aangezien het archief van bedrijven en families vaak niet of onvolledig bewaard is, moet de onderzoeker een beroep doen op secundaire bronnen voor de studie van het bedrijf en de ondernemers(cultuur). Fiscale bronnen spelen hierin een belangrijke rol. Aan de hand van de informatie over erfenissen, koop en verkoop van onroerende goederen, verdeling van gronden, huwelijkscontracten... die in de archieven van de kantoren aanwezig is, kan een beeld geschetst worden van de ondernemers, hun investeringen en de sociale netwerken die ze opbouwden. Een voorbeeld daarvan biedt het doctoraatsonderzoek van Hilde Greefs¹³. Uiteraard mag de bedrijfshistoricus zich niet tot deze archieven beperken.

Soortgelijke onderzoeken kunnen ook worden uitgevoerd voor andere professionele categorieën, bijvoorbeeld landbouwers, ambtenaren, renteniers... Gekaderd in ruimer prosopografisch of cohorte-onderzoek bieden de registers

informatie over de bezitsstructuur van bepaalde sociale groepen. Verder kan demografisch onderzoek van een bepaalde regio worden gecombineerd met een studie van de sociale stratificatie. Op die manier zou men kunnen komen tot een geïntegreerd onderzoek waarbij demografische patronen te onderscheiden zijn aan de hand van de 'rijkdom'. Op basis van erfenisaangiften kan de bevolking van het onderzochte gebied worden ingedeeld in bezitsklassen en is een inzicht mogelijk in wat Eric Vanhoute een 'vermogenshiërarchie' noemt. Erfenisaangiften kunnen ook worden gebruikt voor gedetailleerd onderzoek naar bijvoorbeeld koop- en pacht-prijzen. Uiteraard moet steeds omzichtig omgegaan worden met het bronnenmateriaal: de erfenisaangiften zijn immers fiscale bronnen en het is niet denkbeeldig dat de bedragen die worden vermeld in de erfenisaangiften niet altijd correct zijn¹⁴. Die archieven geven ons ook informatie over het bezit van onroerende goederen, kredietverlening op het platteland en in de stad, bezitsvererving en de sociale netwerken die er rond worden opgebouwd...

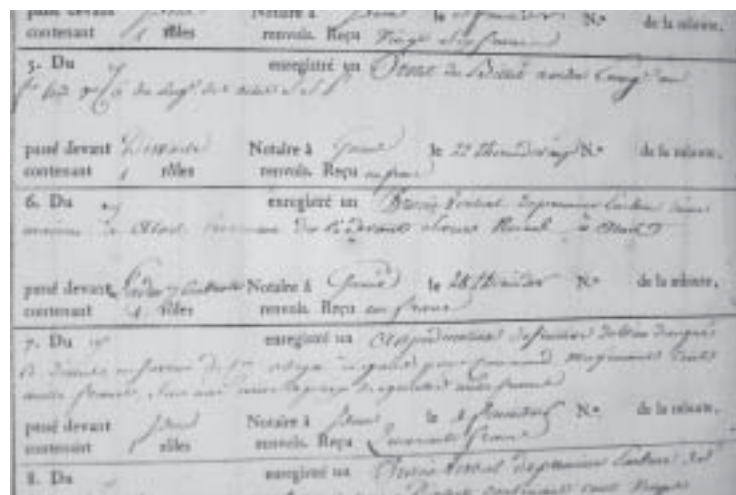
Ook voor huizenonderzoek, een multidisciplinaire tak van de geschiedenis, kunnen die bronnen van primordiaal belang zijn. Als de namen van de eigenaars gekend zijn, kan immers via de geregistreerde notariële en onderhandse akten – en bij vererving via de erfenisaangiften – op een vrij eenvoudige manier het onderzoek teruggevoerd worden tot het einde van de 18de eeuw. Naast die bronnen moet de vorser gebruikmaken van een brede waaier van andere documenten¹⁵. Uiteraard zijn de archieven van de registratiekantoren uitstekende bronnen voor een familiegeschiedenis. De notariële en onderhandse akten, maar vooral de erfenisaangiften bieden de genealoog een schat aan informatie over de materiële cultuur en zelfs over de sociale netwerken binnen een bepaalde familie.

Via de aangiften van de belasting op de verenigingen zonder winstoogmerk, waarbij elke vzw jaarlijks een bepaald percentage van de waarde van haar totale bezit moet afdragen ter vervanging van de successierechten, kan men een zeker beeld schetsen van het verenigingsleven binnen een gemeente of een gebied. In combinatie met de statuten, die worden gepubliceerd in de bijlagen van het Belgisch Staatsblad, en met wat er van het verenigingsarchief bewaard bleef, kan men zo inzicht krijgen in de werking en de geschiedenis van de vereniging.

Tot slot kunnen die archieven worden gebruikt voor een studie van het fiscale beleid van de overheid en van de administratieve systemen waarmee de verschuivingen van de bezitsstructuren van de inwoners van België in kaart worden gebracht.

De archiefbestanden van de registratiekantoren vormen vaak een aanvulling op andere archieven, zoals die van notarissen of van het kadaster. Uit onderzoeken blijkt duidelijk dat een groot aantal akten onderhands werd afgesloten en dus niet voorkomt in notarieel archief. De archieven van het registratiekantoor groeperen zowel de notariële als de

onderhandse akten voor een bepaald ambtsgebied in de registers¹⁶. Van daaruit kan men een beroep doen op het kadaster voor eventuele aanvullende gegevens. Ten slotte kan de vorser het archief van de hypotheekkantoren gebruiken om akten te raadplegen die betrekking hebben op de overgang van onroerende goederen tussen levenden (koop, schenking of verdeling). Die archieven vormen eveneens een aanvulling op wat er in de archiefbestanden van de registratie- en domeinkantoren te vinden is.



Inschrijvingen in een register van de openbare burgerlijke akten uit het archiefbestand van het Kantoor der Registratie en Domeinen van Gent. © Rijksarchief te Beveren.

Noten

1. Hierbij werd dankbaar gebruikgemaakt van het voorbereidende werk door Jozef Bekers, verbonden aan het Rijksarchief te Beveren als attaché van 1965 tot 2001. De archiefbestanden van de registratiekantoren met zetel in West-Vlaanderen zijn intussen volledig bewerkt. De bestanden van kantoren gevestigd in Oost-Vlaanderen worden momenteel ontsloten.
2. Voor een overzicht van de werking en de bevoegdheden van de AKRED en andere fiscale administraties die onder de FOD Financiën vallen, zie <http://fiscus.fgov.be/>.
3. Zo verplichtte de ordonnantie van het kasselrijbestuur van het Brugse Vrije van 25 februari 1581 dat de akten van verkoop, schenking of ruil van onroerende goederen binnen de maand moesten worden "gheregistreerd ende opheteekend".
4. Voor een uitgebreid overzicht van de geschiedenis en de oprichting van de Kantoren der Registratie en Domeinen, zie Bonquet, Wilfried, *De administratie der Registratie en Domeinen en haar archief*. - Handzame: Familia et Patria, 1971. - 192 p. Dit bevat ook een uiteenzetting over de wet- en regelgeving rond registratie en domeinen. Interessant is ook het werk van Massaloux, Jean-Paul, *La Régie de l'enregistrement et des domaines aux XVIIIe et XIXe siècles: étude historique*. - Genève: Ecole Pratique des Hautes Etudes, 1989. - 405 p. Hij behandelt enkel Frankrijk, maar de uiteenzet-

ling over de vroegste periode is ook van toepassing op België. De gecoördineerde versies van het Wetboek der Registratie, Hypotheek- en Griffierechten en van andere wetboeken en wetgeving met betrekking tot de registratierechten en successierechten zijn online te raadplegen op www.fisconet.fgov.be.

5. Boncquet, Wilfried, *De administratie der Registratie en Domeinen en haar archief*. - Handzame: *Famillia et Patria*, 1971. - p. 73-123.
6. Demuyck, Guido, *De archieven van de registratie- en hypotheekkantoren*. - Deinze: [s.n.], 1991. - p. 67 en Vrielinck, Sven, *De territoriale indeling van België*. - Leuven: *Universitaire Pers Leuven*, 2000. - p. 315 en p. 465.
7. *De evolutie van de bevoegdheden en de ambtsgebieden zijn te volgen via het Belgisch Staatsblad, de Annuaire administratif et judiciaire de Belgique et de la capitale du Royaume, de Almanach royal en de Gids der Ministeries. De administratie produceerde ook zelf overzichten van ambtsgebieden en bevoegdheden die regelmatig aangepast werden. Die zijn helaas niet altijd beschikbaar.*
8. *In het kader van de huidige inventarisatie werd 1977 als eindpunt van de historische inleidingen gekozen. In de eerste plaats was dat het jaar van de fusies van gemeenten, wat zijn neerslag had in de organisatie van de kantoren. Sindsdien zijn de wijzigingen zeer beperkt gebleven. In de tweede plaats lopen de aanwezige archiefbestanden slechts tot de jaren 1970.*
9. *Zo bevindt zich in het archief van het Kantoor der Registratie en Domeinen van Beveren-Waas, opgericht in 1839, een groot aantal erfenisaangiften uit de periode 1818-1838. Zij werden gelicht uit de erfenisaangiften in het archief van het Kantoor der Registratie en Domeinen van Sint-Niklaas. Voor de oprichting van het kantoor te Beveren vielen de gemeenten uit het gerechtelijk kanton van Beveren-Waas immers onder de bevoegdheid van het kantoor te Sint-Niklaas.*
10. *Het Rijksarchief gebruikt een grote variëteit van archiefdozen, ontworpen door Wouter Rombauts. De standaard archiefdoos heeft als binnenmaten: 25,5 cm hoog, 36 cm breed en 10,5 cm dik.*
11. *Tussen de series registers in de archieven van de registratiekantoren zijn er verschillen in formaat. Binnen één serie registers kunnen de formaten eveneens sterk variëren. De eerste registers van reeks 5 (Registers van de openbare burgerlijke akten) waren ongeveer 40 cm hoog en 25,5 cm breed. De dikte kon verschillen van 1,5 tot 2,5 cm. Rond het begin van de 19de eeuw was een register ongeveer 46 cm hoog en 30 cm breed. De dikte bedroeg circa 5 cm. Omstreeks 1851 werden de registers van reeks 5 opnieuw kleiner: 40 cm hoog en 27 cm breed. De dikte bedroeg toen 2,5 cm.*
12. *Ook in Nederland bestaat het probleem van de onverpakte registers van groot formaat uit de archieven van de hypotheekkantoren. Hiervoor werd een nieuwe archiefdoos ontwikkeld door het Rijksarchief Noord-Holland, in overleg met Veba Barneveld bv, een Nederlands bedrijf gespecialiseerd in de vervaardiging van archiefdozen. Zie Beentjes, Gabriëlle en Schaap, Marcel, *De 'Noord-Hollandse doos': een nieuwe, flexibele maatverpakking voor boeken en archieven*, in: *Archiefblad*, 108 (2004) 2: p. 13.*
13. *Greefs, Hilde, *Zakenlieden in Antwerpen tijdens de eerste helft van de negentiende eeuw*. - Onuitgegeven doctoraatsverhandeling - Antwerpen, 2004.*
14. *Vanhaute, Eric, *Bevolking, arbeid, inkomen*, in: Art, Jan en Vanhaute, Eric, *Inleiding tot de lokale geschiedenis van de 19de en de 20ste eeuw*. - Gent: Centrum voor Geschiedenis Universiteit Gent, 2003. - p. 169-172.*
15. *Voor een inleiding in huizenonderzoek zie: Charles, Leen; Everaert, Guido; Laleman, Marie Christine en Lievois Daniël, *Erf, huis en mens. Huizenonderzoek in Gent*. - Gent: Stichting Mens en Cultuur, 2001. - 192 p. en Deneweth, Heidi; D'hondt, Jan en Leenders, Kathleen, *Een huis in Brugge: Vademecum voor de historische studie van woningen, eigenaars en bewoners*. - Brugge: vzw-Levend Archief, 2001. - 191 p.*
16. *Uit een onderzoek van Hilde Greefs, verbonden aan de Universiteit Antwerpen, in het kader van haar doctoraat blijkt dat bijvoorbeeld ondernemers een groot aantal akten onderhands regelden. Het gaat voornamelijk om akten die een ondernemer afsloot in opdracht van een vennootschap. Ook leningen op korte termijn werden volgens de vaststellingen van Hilde Greefs grotendeels onderhands afgesloten. Dat soort van akten kwam slechts zelden in notarisarchief voor. Ook cruciale akten, zoals de vennootschapsakten, werden wel eens onderhands afgesloten.*

SAMENVATTING

De registratie- en domeinkantoren, opgericht in 1796, zijn onder meer verantwoordelijk voor de inning van de registratierechten op notariële en onderhandse akten, de successierechten en het beheer van het nationale domein. Deze kantoren vormen een grote hoeveelheid archiefbescheiden rond het bezit en het gebruik van onroerende goederen. Die archiefbestanden zijn, samen met die van de Kantoren der Hypotheekbewaring en van het Kadaster, een goudmijn voor sociaal en economisch onderzoek van de 19de en de 20ste eeuw.

De meeste archieven van de Kantoren der Registratie en Domeinen in Vlaanderen worden bewaard in het Rijksarchief te Beveren. Momenteel worden ze, aan de hand van de bestaande plaatsingslijsten, nagekeken, verpakt en met inventarissen ontsloten. Op basis van de wet- en regelgeving wordt onderzoek verricht naar de verschuivingen in de ambtsgebieden en de bevoegdheden van de registratiekantoren. Daarnaast worden zoekschema's opgesteld die de gebruikers wegwijs maken in de structuur van de archiefbestanden.

ABSTRACT

The 'Register Offices' in Belgium, created in 1796, are responsible for the collection of registration fees for notarial deeds or private contracts, succession duties and the administration of the national domain. Register offices collect a multitude of documentation and information on the tenure and use of personal or real property. Their archives thus prove a major source for the social and economic history of the 19th and 20th century, if combined with the archives of the mortgage registry office.

The greater part of the archives of the register offices in Flanders is kept in the depository of the State Archives at Beveren-Waas. Those archives are being processed: existing lists and inventories are checked; the archives are repacked and made accessible with finding aids. Based on research of the relevant legislation and regulations, changes in districts and competencies of the register offices are established. Diagrams that facilitate consultation are drawn up for providing the users with a better understanding of the archives' structure.